

De äldsta trägolven

Fynd av ett trägolv från så tidigt som yngre stenåldern har gjorts i Tyskland. I Nordeuropa inklusive Skandinavien anses neolitikum (förenklat kallat "yngre stenåldern") vara från omkring 4000-1800 f Kr.

De första trägolven bestod av stockhalvor som spräcktes fram ur timmerstockar. Stockhalvorna vilade med den runda sidan nedåt, direkt på ler- eller jordfyllningar. De trycktes ner i marken och låg på så vis fast. Översidan skrapades jämn och springor tätades med lera eller näver. Senare klövs stockarna ytterligare till plankor som handbilades släta. Med handhyvlar kunde så småningom golven hyvlas helt släta.

Trä var mycket dyrt. Enkla hushåll nöjde sig därför ofta med trägolv i den del av storstugan som man vistades i mest. Det var inte heller ovanligt att golvplank lades ut i enbart i gångstråken eller under matbordet där sysslorna pågick fram till sänggåendet. I Västsverige kombinerades ofta äldre trägolv med sten i dagligstugan. Den sten som främst kom till användning var markfunnen gråsten. I vissa fall t.ex. vid högtider kunde stenarna dekoreras med krita.

Klyvning och sågning från stock

För att kunna klyva en stock, måste man vara bra på att "läsa" materialet. Kilarna måste placeras så att timret inte klyvs skevt. Det är också viktigt att det klyvs eller sågas så att årsringarna är orienterade någorlunda lodrätt i plankorna. Detta eftersom virket krymper när det torkar. Om en stor mängd årsringar går genom en plank på fel sätt blir den skev när den torkar. Man brukar säga att den "slår sig". Den sjunker i mitten och får höga kanter. En plank med någotsånär lodräta årsringar kan torka utan att slå sig.

Sågade golv

De vattendrivna sågverken kom i gång under 1400-talet. Det virke som togs fram kom främst till användning i exklusiva miljöer. Sågarna tillhörde för det mesta större gårdar och slott, vilka som regel hade tillräckligt mycket skog och tillgång på arbetskraft för att en såg skulle löna sig. De kunde sedan sälja av sitt sågade virke, till ganska höga priser. Med tiden försvann ekskogarna i stort sett helt i södra Sverige. Virket hade använts till skeppsbyggen, hus, bränsle m.m. och trots att ek ansågs som det bästa virket att bygga med, blev man tvungen att allt oftare övergå till gran och fur. Under 1700-talet fanns flera vattendrivna gårds- och bysågar och möjligheterna att förse sitt hem med trägolv ökade.

Sågindustrins genombrott

Under 1800-talet expanderade sågverksindustrin till att bli den första stora svenska industrigrenen i samband med industrialismens genombrott. Från och med nu blev också trägolven allmänt förekommande i såväl slott som "kojor." Elektrifieringen av maskindriften fick under 1920-talet stigande betydelse, medan ångsågarna successivt minskade i antal för att i stort sett försvinna under 20- och 30-talen.

Golvbrädor och deras konstruktion standardiseras

De vanliga, enkla trägolven, förändrar sig inte nämnvärt från 1700-talet och framåt. Sågteknikerna utvecklas dock, liksom möjligheten att hyvla ytan. Generellt gick också brädorna mot smalare och mer standardiserade bredder. Under 1800-talet, i synnerhet efter ångsågarnas tillkomst, blev spontade konstruktioner med fast fjäder vanligast. Golven började omkring samma tidpunkt allt oftare att målas. Mot slutet av 1800-talet och 1900-talets början täcktes golven av mattor och trämaterialen blev därmed av enklare slag. Med den maskinspontade brädan blev bredderna likformade, allra vanligast förekommande var 6" x 1,5" (150 x 37 mm).

Linoleummattor

1896 började Forshaga sin produktion i Sverige och efter några år byggde företaget en fabrik vid Mölndalsån.

Senare vid 1940-talet när plastmaterialen kom med olika typer av mattor och plattor lades oftast mycket enkla, glest spontade brädgolv tänkta enbart som undergolv för dessa material. Omkring sekelskiftet förekommer också brädgolv försedda med klara eller pigmenterade fernissor och vaxer samt golv som målats med mörka oljefärger i grönt, engelskt rött och brunt eller med samma typer av mönster som återfinns hos linoleummattorna.

Handhyvlade golv

Trägol av ek, gran och fur i såväl enkla som rikare hem var långt fram i tiden handhyvlade. Vid uppbyggandet av tjänstflygeln vid Gunnebo slott i Mölndal utanför Göteborg, nytillverkades handhyvlade golv- och takbrädor till ett av rummen. En handhyvlat golvbräda har en alldeles speciell lyster som till viss del kommer sig av att hyveln både skär och plattar till fibrerna så att ytan blir tät, till skillnad från ett maskinslipat golv, där fibrerna ruggas lite i topparna, varmed ytan blir mjuk men inte riktigt lika "tät".

Svinrygg och dymlingar

I Danmark finns ett bevarat trägol från 1500-talet med en sk svinryggskonstruktion. Med ett v-format snitt i den ena brädan och en "svinrygg" i den andra låser brädorna sig i varandra. För att golvet skall ligga still är brädorna fästa ovanifrån med tränaglar.

Tränaglar och dymlingar från 1500-talet

I våra äldsta bevarade trägol från omkring 1500-talet och framåt hittar vi vanligtvis handskurna tränaglar eller dymlingar, ofta av ek men även av en. Eneträ sägs vara det bästa materialet. Det är ett följsamt träslag som även används till att "pinna" båtar. Tränaglarna används för att fästa brädor uppifrån och har varit en vanlig teknik för att montera olika typer av grövre och finare parketter. I vissa fall är golven monterade med försänkt spik eller skruv och därefter pluggade, vilket skall se ut som tränaglar men är ett sentida förfarande.

Handsmidda spetsar, trädymlingar och lång torktid

På samma sätt som dymlingar har även en form av handsmidda spetsar / järnaglar ofta använts för att slå ihop golv tätt. Spetsarna sätts mellan brädorna. När brädorna slås ihop glider spetsarna in lika mycket i båda och håller på så sätt brädorna i jämn nivå. För att golvbrädor skulle ligga riktigt tätt lät man under lång tid montera dem utan att fästa dem i underlaget. När man var viss om att golvverket var riktigt torrt bankades golvbrädorna ihop och fästes. Det var inte ovanligt att golvbrädorna lades in med "fel sida upp" för att efter torkning monteras rättvända. Äldre trägol fogades ofta samman med en lös fjäder. I väldigt enkla golv lades dock plankorna ofta lösa utan någonting som höll dem samman.

Handsmidd spik och annan spik

Eftersom tränaglar kan krympa så att golvet till sist ligger löst, använde många hellre handsmidd spik. När den rostar nyper den fast träet bättre. Eftersom omkringliggande trä nöts, kommer dock efter en tid spikskallarna att stå upp från golvet. Detta undveks förr genom att spikskallen hamrades platt, och fästes i träets längdriktning, varmed den skar ner i träet. För att få osynliga infästningar och undvika missfärgningar av rost, började man även att fästa spiken i brädans spont. Trådramen spik har tillverkats såväl med platt som med "avlång" spikskalle. Om sistnämnda typ spikas i träets fiberriktning, blir spikskallen nästan osynlig. I de fall den rostat kan detta synas som smala strimmor vid spikskallen. Rostangrepp och uppskjutande spikskallar ledde till att monteringen började ske dolt i spalten. Kanske även ett tecken på att tillgång på järn inte längre speglade tillgång på pengar.

Enkla bjälklag och "topp-rot" lagda golv

I enklare, äldre hus är det inte ovanligt att golvet i bottenvåningen ligger upplagt på ett antal glest placerade kluvna stockar eller bilade bjälkar direkt på marken. Stockarna vilar fritt utan att vara förbundna med timmerväggen. Detta för att lätt kunna bytas om de blir angripna av röta. Golvplankorna är ofta av gran, bl a för vithetens skull. Äldre golv av detta slag kan ha ansevärliga dimensioner. En vanlig dimension är ca 2 tums tjocklek och 8-13 tums bredd. Virket, och i synnerhet bearbetningen, var som nämnts kostbart och man utnyttjade brädornas naturliga bredder genom att lägga varannan plankor i motsatt riktning. Man brukar säga att sådana golv är "Topp-rot lagda".

Justering och demontering

Ett ospontat golv, eller ett golv med lös fjäder, är relativt lätt att justera om konstruktionen behöver slås ihop t.ex. för att det har blivit för glest mellan plankorna eller för att någon plankor är rötskadad och behöver bytas ut. Om golvet måste demonteras, kom ihåg att märka brädorna, så är de mycket enklare att återmontera. Ett golv som ligger i torr sand, inte har något golvdrag och inte är rötangripet, finns det ingen anledning att byta ut. För ett året-runt-hus, med kyliga golv, drag och fukt, kan det dock vara nödvändigt att schakta undan det äldre jordlagret och bygga en luftad, isolerad konstruktion med bjälklag och blindbotten

Strögolv

Att ströa golv var vanligare på jord-, ler- och stengolv, men för att öka värmen under vintern har även trägolvs ströats. Ströandet skedde framför allt med sand, hö, halm och blommor och i synnerhet kring jul. Om det inte fanns tillräckligt med blommor använde man sig av en eller ljung. Blommorna gav en behaglig doft i stugan och användes även på kyrkogolven för att lindra lukten från de begravda under golvet.

Skurning

Skurgolven har inte så lång tradition i de breda folklagren. Skurningen började först i slotts- och herrgårds miljöerna. I sin dagbok gör Carl Gustaf Tessin en intressant anteckning 1757:

"Golv böra aldrig tvättas med varmt vatten och skuras med sand som gemenligen sker; ty först bliva golven av det varma vattnet gråare och mörkare, och då vattnet drar sig genom golvet lämnar det all sin medföljande orenlighet under golvet, som äntligen kan bli en bördig åker för svampar; utan sågspån bör slås i blöt, upptagas i en korg; att vattnet får avrinna; detta häves sedan på golvet och efter en stund gnides därmed, då spånen absorberar all orenlighet."

(citatet är hämtat ur Byggnadskultur 3/98 sid 10)

Många uppgifter bekräftar att skurade golv inte blev vanligt på bondgårdarna förrän omkring 1800-talets mitt.

Från Småland berättar t.ex. byskomakare Jonas Stolt att *redan*

på 1820-talet började en och annan bondmor att skura golvet på jul- och midsommarafton och då uppfattades det som något mycket märkvärdigt. Det vanligaste var i stället att skrapa golven, för att sedan som nämnts ströa med sand och pryda med hackat ris av en, gran eller ljung, men även med blommor och blad.

Golven skurades med fötterna

När skurning av golven återkommande kom att ingå i storstädningarna, utfördes arbetet främst med fötterna. Först slogs vatten ut på golvet, sedan användes slitna kvastar, tvagor av granris eller halm som gneds med foten mot golvet. Det var vanligt att finkorning å- eller sjösand användes som rengöringsmedel. Det finns även

dokumenterade exempel på att man har använt utslitna näverskor i kombination med sand och vatten att gnugga golven rena med.

Knäskurning med såpa och lera

Att knäskura golven med en borste och såpa blev förvånansvärt sent allmänt förekommande först omkring 1870-80-talet. I Danmark skurades på många håll golven varje lördag enligt följande: Först med såpvatten. Sedan med mergel eller med en blandning av lera och kalk som rördes ut i vatten och masserades in med en halmkvast. När golvet var torrt sopades det överblivna ihop med hjälp av fin sand som ströddes ut. Lerskurning av golv har också skett med piplera. Piplera är en mycket ljus lera. Leror är mycket finkorniga varav metoden kan liknas med våtslipning med mycket fingradigt sandpapper. Lite av leran stannar också kvar i golvet och "ljusar" upp det.

Nyinlagda skurgolv

Metoden nedan har främst används i Danmark, men även i viss utsträckning i sydvästra Sverige. Först putsas brädorna med en sandsten doppad i vatten och utströdd fin sand. När det har torkat sopas golvet rent. Sedan betrycks det med kalkvatten. 1 kg vit kalk till 5 liter vatten. Golvet får stå och torka torrt över natten. Därefter borstas den överblivna kalken upp. Slutligen skuras golvet med en 5% såplösning av fin brunsåpa. (1/2 kg såpa till 10 l vatten). Såpskurningen sker utan eftersköljning. Efter upprepade behandlingar ger bl a såpans fetter en viss smutsavvisande och något blank yta.

KÄLLOR:

<http://www.almedalstragolv.se/>

Jan Gustafson-Berge